

УКРАЇНСЬКИЙ БАРОКОВИЙ ІКОНОПИС ЯК ОБ'ЄКТ МИСТЕЦТВОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Цугорка О. П.

ВСТУП

Дослідження художньо-естетичних принципів українського бароко в сучасному вітчизняному іконописі пов'язане з розглядом та аналізом широкого поля дотичних питань, зокрема: передумови зародження, особливості становлення та розвитку художніх принципів українського бароко; історичні та суспільно-політичні фактори, що вплинули на стилістичні та іконографічні особливості барокового іконопису; особливості розвитку сучасного сакрального мистецтва в Україні та ін.

Український бароковий іконопис відіграє своєрідну роль у культурно-мистецькому розвитку, у якому генеруються філософські смисли, моральні норми та цінності і формуються світоглядні засади та орієнтації людини в соціальному просторі. Український бароковий іконопис особливою сферою творчої діяльності містить в собі певні символічні форми співвіднесення з абсолютним виміром життя, критерії розрізнення реального й нереального, раціонального та ірраціонального, істинного та хибного, добра і зла, прекрасного та потворного, символом і втіленням духовної атмосфери сучасного суспільства, відіграє головну роль у питаннях формування та залучення людини до соціокультурного простору.

Мета дослідження – дослідити особливості українського барокового іконопису як об'єкта мистецтвознавчого дослідження.

До питання дослідження святих в українській бароковій іконографії, яке є об'єктом мистецтвознавчого дослідження зверталися, вітчизняні та зарубіжних дослідників та митці. Зокрема, В. Александрович, П. Білецький, І. Власовський, М. Гелитович, І. Дорофійенко, П. Жолтовський, М. Заставецький, Л. Квасюк, В. Клименко, С. Ковцуняк, О. Крижанівський, О. Плохій, В. Ластовський, Т. Литвин, Т. Логвин, В. Мазур, А. Макаров, О. Матицин, Л. Міляєва, М. Мельничук, Л. Мулер, В. Овсійчук, С. Павленко, Т. Панько, В. Піщанська, С. Плохій, О. Пресіч, М. Приймич, О. Рудич, О. Рутковська, Д. Степовик, А. Сімонова, С. Таранушенко, І. Цветкова, В. Шупика, Л. Яценко та ін.

Основними джерелами для упорядкування роботи стали результати досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Здійснений мистецтвознавчий аналіз барокових іконописних творів XVII–XVIII ст. та сучасного періоду.

1. Специфіки розвитку художньо-естетичних принципів українського барокового іконопису

Багатоаспектність та важливість питання специфіки розвитку художньо-естетичних принципів українського барокового іконопису, що належить до складних міждисциплінарних проблем, зумовили різноманітність підходів до його вивчення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. У результаті опрацювання та аналізу наукових джерел у дослідженні систематизовано історичні, філософсько-релігійні, естетичні, культурологічні та мистецтвознавчі праці, які, відповідно до проблемно-типологічного принципу, можна поділити на кілька груп:

– історичні та історико-культурологічні праці, присвячені дослідженню суспільно-політичних умов виникнення стилю «українське бароко» на територіях українських земель, культурних особливостей та факторів впливу на формування і розвиток барокового іконописного мистецтва;

– філософські та філософсько-релігійні наукові праці, в яких висвітлено світоглядні та естетичні особливості українського сакрального мистецтва XVII – першої половини XVIII ст.; охарактеризовано специфіку української ікони як духовно-естетичного феномену та ін.;

– культурологічні дослідження та аналітичні праці, в яких розглянуто естетичні принципи розвитку українського бароко;

– мистецтвознавчі праці, в яких досліджується проблематика українського барокового іконопису; аналізується розвиток релігійного живопису в Україні в історичній ретроспективі; розглянуто процес регенерації українського іконопису як цілісного мистецького явища; виявлено джерела, стилістичні та техніко-технологічні особливості сучасного українського іконописного мистецтва та ін.

Багатовекторність наукових джерел із проблеми вивчення художньо-естетичних принципів українського бароко зумовлює поділ на кілька блоків: монографії, дисертації, статті, наукові публікації, альбоми та каталоги іконописних творів українського бароко, електронні ресурси (сайти) академічних установ, православних богословських інститутів, реставраційних центрів, музеїв та ін.

Дослідження специфіки інтегрування художньо-естетичних особливостей українського бароко в сучасному вітчизняному іконописному мистецтві спирається на відповідну джерельну базу, на основі якої можемо: проаналізувати стан сучасного іконописного мистецтва в Україні та визначити основні тенденції творчого пошуку українських художників ХХІ ст.; виявити специфіку синтезу українського академічного живопису кінця ХХ – початку ХХІ ст. з художньо-естетичними принципами, сформованими за доби українського бароко; окреслити сучасні тенденції та проблематику впливу естетичних особливостей українського бароко у вітчизняному іконописному мистецтві відповідно до специфіки соціомистецького простору ХХІ ст.

У процесі дослідження суспільно-політичних, релігійних та культурних умов, за яких відбувалося формування та розвиток художньо-естетичних особливостей українського бароко, важливе значення мають історичні праці.

У монографії одного з найшановніших українських істориків, церковного та громадського діяча І. Власовського «Нарис історії Української Православної Церкви»¹ викладено церковно-історичну концепцію історії Української Православної Церкви як спадкоємиці Київської Митрополії часів княжої доби; досліджено питання відновлення православної ієрархії Української Православної Церкви 1620 р., боротьби за її легалізацію в Польсько-Литовській державі; аналізуються релігійні мотиви козацького повстання під проводом Б. Хмельницького; розглянуто українське церковне мистецтво ХVІІ–ХVІІІ ст., а саме будівництво й відбудова церков, церковне малярство та іконопис. Автор акцентує на тому, що, переймаючи чужі форми та наслідуючи пануючі стилі європейського мистецтва, українські митці завжди перетворювали запозичене під впливом свого національного характеру та духу².

Відомі історики-україністи О. Крижанівський та С. Плохій у праці «Історія церкви та релігійної думки в Україні»³ подають важливий для даного дослідження матеріал стосовно особливостей церковного життя на Лівобережній Україні наприкінці ХVІІ – в першій половині

¹ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : в 4-х т. 5 кн. Т. І. (Х-ХVІІ ст.). Репринтне видання. Нью-Йорк, 1955. Київ : АТ «Книга», 1998. 294 с.; Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Т. ІІ. (ХVІІ ст.). Видання друге. Нью-Йорк : С. Бавнд Брук, 1990. 397 с.

² Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Т. ІІ. (ХVІІ ст.). Видання друге. Нью-Йорк : С. Бавнд Брук, 1990. 397 с.

³ Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Київ : Либідь, 1994. 336 с.

XVIII ст., який посприяв кращому осмисленню передумов втрати давніх українських духовних традицій, що відобразилося на культурному та мистецькому житті. Проблематика іконографії «козацької Покрови» у контексті соціокультурної, конфесійної та політичної історії Гетьманщини та Правобережної України аналізується С. Плохєм у одноосібній монографії «Царі та козаки. Загадки української ікони»⁴.

Важливі матеріали з історії українських храмів та діяльності духовенства кінця XVII–XVIII ст. подано відомим сучасним істориком В. Ластовським у монографії «Між суспільством і державою. Православна церква в Україні наприкінці XVII – у XVIII ст. в історії та історіографії»⁵.

Український історик-мазепознавець, дослідник Гетьманщини та Чернігово-Сіверщини С. Павленко в праці «**Прижиттєві зображення гетьмана І. Мазепи та його наближених**»⁶ (32 розділи та понад 250 ілюстрацій) здійснює дослідження іконографії гетьмана І. Мазепи (на основі графічних творів, настінних розписів та ікон Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври, чернігівського Троїцького собору, печерської церкви Прп. Варлаама Печерського), за часів панування якого українське бароко сягнуло найвищого розквіту.

Значний фактологічний матеріал з історії українського барокового іконописного мистецтва представлено в наукових працях львівського історика-медієвіста В. Александровича, в яких автор досліджує різноманітні аспекти даного мистецького явища. У статті «Майстри «малих» осередків українського малярства історичного перемишльсько-львівського регіону першої половини XVII ст.»⁷ В. Александрович аналізує письмові джерела та авторські твори майстрів регіональної мережі «малих» центрів живопису першої половини XVII ст., в тому числі і трьох митців із Судової Вишні і заперечує їх участь у створенні іконостаса львівської П'ятницької церкви. У науковій публікації «Львівське середовище українських

⁴ Плохій С. Царі та козаки. Загадки української ікони / пер. з англ. Т. Григор'євої. Київ : Критика, 2018. 160 с.

⁵ Ластовський В.В. Між суспільством і державою. Православна церква в Україні наприкінці XVII – у XVIII ст. в історії та історіографії. Київ : Фенікс, 2008. 496 с.

⁶ Павленко С.О. Іван Мазепа : прижиттєві зображення гетьмана та його наближених : 380 років від дня народж. І. Мазепи / голов. ред. Н. Прибєга. Київ : Мистецтво, 2018. 207 с.

⁷ Александрович В.С. Майстри «малих» осередків українського малярства історичного перемишльсько-львівського регіону першої половини XVII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2013. Вип. 10. С. 9–30.

малярів першої половини XVII ст.»⁸ дослідник на основі письмових джерел першої половини XVII ст. аналізує особовий склад художників львівської майстерні Ф. Сеньковича, М. Петраховича-Мороховського та ін.

Релігійні та естетичні особливості мистецтва українського бароко висвітлено у філософських та філософсько-релігійних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців і богословів.

Розумінню трансформаційної ролі мистецтва у християнському культурі посприяло дослідження М. Мельничука «Особливості трансформації ролі мистецтва у християнському культурі»⁹, в якому науковець з'ясовує особливості взаємодії релігійного культуру та церковного мистецтва, подає визначення понять «сакральне мистецтво» та «релігійне мистецтво», характеризує специфіку пізнавально-естетичних та світоглядно-регулятивних функцій у християнстві, досліджує функціональне навантаження провідних видів релігійного мистецтва, аналізує механізми естетично-світоглядного та релігійно-сугестивного впливу сакрального мистецтва на свідомість віруючих.

Висвітленню унікального барокового світосприйняття та світорозуміння, а також його відображення в духовно-філософській культурі України присвячено дослідження Т. Литвин «Рационалізм та ірраціоналізм української філософії доби бароко»¹⁰. Науковець аналізує традицію ірраціоналізму в українській філософії, позиціонує її як розвиток містичного неоплатонізму; досліджує проблематику схоластики бароко як особливого стилю філософії професорського складу Києво-Могилянської академії, визначаючи його духовно-теоретичним підґрунтям українського бароко.

Дослідженню специфіки українського барокового іконографічного канону в контексті проблеми відображення апокрифічних та канонічних Євангелій у пам'ятках іконопису присвячена праця Л. Квасюк «Іконопис і словесність у культурі

⁸ Александрович В.С. Львівське середовище українських малярів першої половини XVII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2015. Вип. 11-12. С. 34–60.

⁹ Мельничук М.С. Особливості трансформації ролі мистецтва в християнському культурі : автореферат дис... канд. філос. наук : 09.00.11 ; Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2011. 25 с.

¹⁰ Литвин Т.М. Рационалізм та ірраціоналізм української філософії доби Бароко : автореферат дис... канд. філос. наук : 09.00.05 ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2008. 20 с.

України XVI–XVIII століть: естетичний аспект»¹¹. Аналізуючи візуальний та вербальний плани естетичної свідомості в релігійній культурі України XVI–XVIII ст., авторка здійснює спробу виявити символічну суть літургії як сакрального-естетичного феномену, визначає роль іконостаса як образного вираження літургії, а також розглядає естетичні аспекти взаємодії слова та образу в системах літургійного дійства.

У процесі розробки методологічних принципів та підходів дослідження актуальною виявилася наукова публікація О. Матицина «Методологічні аспекти дослідження духовно-естетичних особливостей українського іконопису XV–XVI століть»¹², у якій розглянуто різноманітні наукові підходи для вивчення духовно-естетичних особливостей українського іконопису.

Проблематику культурологічних праць, що увійшли до історіографії дослідження, екстрапольовано на рівні релігійно-естетичного та художньо-естетичного аспектів.

Аналізу феномену козацької духовності та місця в ньому сакрального мистецтва з культурологічних позицій, визначенню загальних рис козацького мистецтва як художнього явища в його синкретизмі зі сферою священного присвячене дослідження відомого українського культуролога В. Піщанської «Козацька культура доби українського бароко: релігійно-естетичний синкретизм духовної сфери»¹³. Дослідниця пропонує власну концептуальну модель козацького бароко, позиціонує його як світоглядно-ментальну та художню репрезентацію патетики і церковної антитетики культурно-історичної доби; доводить, що релігійно-естетичний синкретизм (у культуротворчих вимірах) парадигматично вплинув на процес формування сакрального змісту козацької культури. Аналізуючи козацьке мистецтво, В. Піщанська доходить висновку, що в ньому було реалізовано принципи барокового мистецтва (органічне поєднання естетичного та сакрального, дідичні протиставлення духовного та тілесного,

¹¹ Квасюк Л.В. Іконопис і словесність у культурі України XVI–XVIII століть: естетичний аспект : автореферат дис... канд. філос. наук : 09.00.08 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2000. 20 с.

¹² Матицин О. Методологічні аспекти дослідження духовно-естетичних особливостей українського іконопису XV–XVI століття. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. 2011. Вип. 8. С. 150–158. С. 154–155.

¹³ Піщанська В.М. Козацька культура доби українського бароко: релігійно-естетичний синкретизм духовної сфери : автореферат дис... доктора культурології : 26.00.01 ; Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2018. 40 с.

жіночого та чоловічого, грішного та святого), а також етнокультурні принципи. На її думку, козацьке мистецтво, незважаючи на значний вплив принципів українського бароко, зберігало власну етнокультурну основу – формотворче та культуротворче підґрунтя, що характеризувалося відкритістю семантичного поля архетипів народного фольклору та принципом дотепності. На основі художньо-естетичних та сакральнорелігійних аспектів козацької духовності авторка позиціонує українське козацтво XVII–XVIII ст. носієм барокової культури, зауважуючи, що автентичні художні форми, образи, знаки та символи, сповнені сакральним змістом посприяли генерації національної енергії культуротворення.

Специфіку українського художнього світосприйняття доби українського бароко вивчає відомий культуролог та літературний критик А. Макаров у праці «Світло українського бароко»¹⁴.

Питанням естетики, у тому числі концепціям мистецтва в естетиці, проблематиці естетичних принципів, естетичних традицій та естетичного сприйняття присвячені наукові праці провідних зарубіжних науковців: представників німецької та австрійської естетичної школи неотомізму А. Акермана «Основи християнського мистецтва» («Leitgedanken zur christlichen Kunst»)¹⁵, А. Брунера «Основні питання християнської філософії» («Grundfragen der christlichen Philosophie»)¹⁶, Г. Зедльмайра «Втрата серединного – образотворче мистецтво XIX та XX століть як симптом та символ часу» («Verlust der Mitte – die bildende Kunst des 19 und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit»)¹⁷; американського філософа Г. Сантьяна «Обітер скрипта: лекції, есе та ревію» («Obiter scripta: lectures, essays and reviews»)¹⁸; представників французької «академічної» естетики В. Баша «Головна проблема естетики» («Le maître-problème de l'esthétique»)¹⁹, П. Валері «Естетика»

¹⁴ Макаров А. Світло українського бароко. Київ : Мистецтво, 1994. 285 с.

¹⁵ Ackermann A. Leitgedanken zur christlichen Kunst. Altstatten, Schweiz, 1956.

¹⁶ Brunner A. Grundfragen der christlichen Philosophie. Leipzig, 1955. 288 p.

¹⁷ Sedlmayr H. Verlust der Mitte – die bildende Kunst des 19 und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit. Salzburg, 1955. 211 p.

¹⁸ Santayana G. Obiter scripta: lectures, essays and reviews. London : Constable and Co., 1936. 482 p.

¹⁹ Basch V. Le maître-problème de l'esthétique. Revue philosophique de la France et de l'étranger. 1921. № 78, pp. 1–26. UR : http://classiques.uqac.ca/classiques/basch_victor/maitre_probleme_esthetique/Basch_Esthetique.pdf (viewed on April 11, 2019).

(«Aesthetics»)²⁰, Ш. Лало «Вираження життя в мистецтві» («L'expression de la vie dans l'art»)²¹, Е. Сурьо «Жива думка та формальна досконалість» («Pensee vivante et perfection formelle»)²², П. Сурьо «Раціональна краса» («La beauté rationnelle»)²³, Х. Тейна «Нариси критики та історії» («Essais de critique et d'histoire»)²⁴. Вказані наукові праці посприяли доповненню та уточненню змістовної частини дисертації.

Мистецтвознавчі праці, присвячені вивченню мистецтва українського бароко загалом та барокового іконопису зокрема, становлять найбільшу частину аналізу дослідження.

Передусім це ґрунтовні наукові праці відомих вітчизняних мистецтвознавців П. Жолтовського, Г. Логвина, Л. Міляєвої, В. Свенціцької, В. Овсічука, Д. Степовика, Ф. Уманцева та ін., присвячені вивченню творчого спадку українського сакрального мистецтва XVII–XVIII ст., що наразі є вагомою джерельною базою для подальших наукових розробок.

Відтворенню загальної картини розвитку естетичних принципів барокового іконопису в контексті художнього життя на території українських земель XVII – першої половини XVIII ст. посприяли праці відомого художника, доктора мистецтвознавства, професора П. Білецького «Український портретний живопис XVII–XVIII ст. Проблеми становлення і розвитку»²⁵ та «Український портретний живопис XVII–XVIII ст.»²⁶ – в обох монографічних виданнях дослідник розкриває проблематику портретного живопису в контексті естетичних тенденцій українського бароко, проте спостерігаємо значні відмінності в структурі наукових праць та формі подачі матеріалу; провідної української дослідниці стародавнього мистецтва, професора Л. Міляєвої «Стінопис Потелича: Визвольна боротьба українського народу в мистецтві XVII ст.»²⁷; богослова, філософа та мистецтвознавця Д. Степовика «Іван Щирський» та «Леонтій Тарасевич і українське мистецтво бароко», в якій, окрім ґрунтового

²⁰ Valery P. Aesthetics. Collected Works of Paul Valery. Vol. 13. Translate by R. Manheim. Princeton University Press, New York, Pantheon Books. 522 p.

²¹ Lalo Ch. L'expression de la vie dans l'art. Paris : Paris : Félix Alcan. 1933. 263 p.

²² Souriau E. Pensee vivante et perfection formelle. Paris : Hachette, 1925. 308 p.

²³ Souriau P. La beauté rationnelle. Paris, F. Alcan, 1904. 530 p.

²⁴ Taine H. Essais de critique et d'histoire. Paris, 1920. 303 p.

²⁵ Білецький П. Український портретний живопис XVII–XVIII ст. Проблеми становлення і розвитку. Київ : Мистецтво, 1969. 320 с.

²⁶ Белецький П.А. Украинская портретная живопись XVII–XVIII вв. Ленинград : Искусство, 1981. 256 с.

²⁷ Міляєва Л.С. Стінопис Потелича: Визвольна боротьба українського народу в мистецтві XVII ст. Київ : Мистецтво, 1969. 246 с.

аналізу творчості Л. Тарасевича та художників із його оточення, окреслено характерні особливості стилю, а також акцентовано на специфіці затвердження реалістичних тенденцій українського мистецтва XVII ст.; одного з провідних знавців української архітектури, музеєзнавця С. Таранушенка «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України»²⁸ та ін.

Варто виділити також мистецтвознавчі праці відомого українського радянського дослідника П. Жолтовського. У монографії «Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст.»²⁹ на основі літературних та архівних матеріалів автор аналізує місце та значення художників в українському суспільстві, особливу увагу приділяючи вивченню естетичних проблем образотворчого мистецтва в українській літературі означеного періоду та символічно-алегоричній образності. Важливий фактологічний матеріал містить розділ «Словник художників, що працювали на Україні в XVI–XVIII ст.».

Осмисленню естетичних принципів українського барокового іконопису посприяв здійснений науковцем мистецтвознавчий аналіз творчого спадку художників Правобережної та Лівобережної України, результати якого викладені у статті «Іконопис»³⁰, що увійшла до розділу «Живопис» третього тому «Історії українського мистецтва» – «Мистецтво другої половини XVII – XVIII ст.».

Стильові та ідейно-художні особливості українського бароко другої половини XVII – першої половини XVIII ст. у творчості митців Жовківського осередку (Ю. Шимоновича, М. Альтомонте, І. Руткевича, Й. Кондзелевича та В. Петрановича) надзвичайно комплексно вивчає один із провідних дослідників вітчизняного мистецтва часів Гетьманщини В. Овсійчук у монографії «Майстри українського бароко»³¹ Мистецтвознавець теоретизує етап формування стилю, його ідейно-соціальну природу та специфіку розвитку в контексті мистецьких процесів на Україні та в країнах Західної Європи. Не обмежуючись художньою діяльністю митців, він розглядає також їх внесок в ідеологічну боротьбу, тогочасні

²⁸ Таранушенко С. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. Київ : Будівельник, 1976. 332.

²⁹ Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні XVI–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1983. 180 с.

³⁰ Жолтовський П.М. Іконопис. *Історія українського мистецтва : в 6-ти т. Т. 3. Мистецтво другої половини XVII–XVIII ст.* Київ : Київська книжкова фабрика «Жовтень», 1968. С. 240–284.

³¹ Овсійчук В.А. Майстри українського бароко. Київ : Наукова думка, 1991. 398 с.

прогресивні рухи, а також простежує співпрацю з демократичними організаціями-братствами.

Виявленню передумов виникнення та перших реалістичних тенденцій українського барокового іконопису, поширенню гуманістичних та нових естетичних ідеалів, що розкривалися в святих образах барокових ікон, значно посприяла праця В. Овсійчука «Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVIII ст.»³².

Значний масив важливого фактологічного матеріалу, а також детальний опис, датування та атрибуцію українських барокових іконописних творів містять праці відомої дослідниці М. Гелитович «Іконостас 1653 р. церкви Івана Хрестителя у Дністрику Головецькому майстра Яцька з Вишні»³³ та «Іконографічні особливості ікони «Страшного суду» 1662 року із церкви Успіння Богородиці с. Мединичі біля Дрогобича в колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького»³⁴.

Надзвичайно змістовними у контексті дослідження специфіки стилю українського бароко є праці провідного вітчизняного мистецтвознавця Д. Степовика, що вирізняються аналізом теологічно-естетичного підґрунтя творів сакрального мистецтва. У монографії «Українська графіка XVI–XVIII ст.» науковець, досліджуючи історію еволюціонування української графіки від зародження репродукційних форм (XVI ст.) до кінця XVIII ст., висвітлює проблеми розвитку образної системи та стилів, аналізує значення реалістичної деталі, підіймає питання передачі образу людини, навколишнього середовища та побутових ситуацій. Розглядаючи специфіку графічного барокового мистецтва, Д. Степовик не оминає увагою й іконопис, простежуючи особливості його розвитку в контексті зародження та становлення українського бароко. Розвитку української ікони в історичній ретроспективі присвячена праця Д. Степовика «Історія української ікони

³² Овсійчук В. Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1985. 184 с.

³³ Гелитович М. Іконостас 1653 р. церкви Івана Хрестителя у Дністрику Головецькому майстра Яцька з Вишні. *Вісник Львівського університету. Серія : Мистецтвознавство*. 2009. Вип. 9. С. 167–172.

³⁴ Гелитович М. Іконографічні особливості ікони «Страшного суду» 1662 року із церкви Успіння Богородиці с. Мединичі біля Дрогобича в колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. *Апологет. Богословський збірник Львівської духовної академії УПЦ КП*. Львів, 2010. № 1-4(16-19): Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво», Львів, 23-24 листопада 2010 р. С. 157–161.

Х–ХХ століть»³⁵, в якій дослідник аналізує стильові трансформації, акцентуючи на національній своєрідності вітчизняної ікони, неабияку увагу приділяючи творчим досягненням художників західноукраїнських земель та Наддніпрянщини періоду козацького бароко. Не менш вагомими виявилися і праці дослідника «Покрова барокова» і «Духовні та мистецькі виміри українських ікон».

У монографії М. Приймича «Церковне професійне малярство Закарпаття другої половини XVIII – першої половини ХХ ст.: народна традиція, візантійська канонічність та впливи західноєвропейського мистецтва»³⁶ на основі польових досліджень, архівних джерел і систематизації творів сакрального мистецтва відтворено процес формування та розвитку церковного професійного малярства на Закарпатті. Велими актуальною виявилася інформація про діяльність живописців Вишенської школи (І. Бродлаковича, Яцька з Вишні, Івана маляра, Стефана Вишенського та Федіра) на західній території сучасного Закарпаття.

Окремі аспекти естетичних традицій українського барокового іконопису аналізували сучасні українські дослідники С. Ковцуняк та М. Заставецький («Ідейно-змістові акценти іконопису періоду українського бароко»)³⁷. Науковці здійснили спробу релігійно-філософської інтерпретації стильової композиції ікони українського бароко, проаналізували зміст та особливості бароко в українській християнській культурі, акцентуючи на релігійно-філософських ідеях, відтворених в іконах періоду українського бароко, визначили сюжетні традиції іконопису доби українського бароко, розкриваючи національні та регіональні особливості іконопису XVII–XVIII ст., а також з'ясували роль барокового іконопису в українській духовній культурі.

Естетичні аспекти козацького барокового іконопису у контексті своєрідності запорізької духовності виявляє досвідчений дослідник історії запорізького іконопису Л. Яценко в науковій публікації «Українська ікона»³⁸, описуючи з-поміж інших придніпровські ікони кінця XVII – першої половини XVIII ст. у зібранні

³⁵ Степовик Д.В. Історія української ікони Х–ХХ століть. 2-е вид., стереотип. Київ : Либідь, 2004. 440 с.

³⁶ Приймич М. Церковне професійне малярство Закарпаття другої половини XVIII – першої половини ХХ ст.: народна традиція, візантійська канонічність та впливи західноєвропейського мистецтва. Ужгород : Карпати, 2017. 507 с.

³⁷ Ковцуняк С., Заставецький М. Ідейно-змістові акценти іконопису періоду українського бароко. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44065/2010_54_16.pdf?sequence=1

³⁸ Яценко Л.І. Українська ікона кінця XVII – початку ХХ століття у зібранні. Дніпропетровського художнього музею : каталог. Дніпропетровськ : ДАНА, 1997. 48 с.

Дніпропетровського художнього музею. Авторка також розглядає проблематику регіональної своєрідності барокового іконопису.

Компаративний аналіз символічної програми українського високого іконостаса першої половини XVII ст. здійснює В. Мазур у праці «Головні тенденції розвитку українського високого іконостаса першої половини XVII століття»³⁹.

Пам'ятки сакрального мистецтва Слобідської України періоду українського бароко – три поколінні ікони «Христос Пантократор», «Богородиця Одигітрія» («Нев'янучий цвіт») та «Святий Миколай» досліджує В. Шулика в статті «Ікони намісного ряду старого іконостаса храму св. Миколая в с. Ольшани»⁴⁰. На основі порівняльного аналізу автор виявляє характерні для слобожанської ікони елементи іконографії, декору та символічного устрою ікон.

Духовну основу та специфіку еволюціонування в естетиці українського іконопису проаналізувала О. Пресіч у публікації «Вивчення символізму в українському іконописі»⁴¹, окресливши питання «відкриття» давньоруської ікони (початок XX ст.), що ознаменувало нове осмислення художньої цінності іконопису, створення перших музейних зібрань та початок вивчення іконографічного символізму; особливості візантійської естетики ікони та її рецепцію за часів Київської Русі; стильове еволюціонування іконопису на території східнослов'янських земель та умовне конструювання національної традиції, а також окремі аспекти сучасного ставлення до естетики ікони.

Дослідженню специфіки образу Богородиці в іконописі доби українського бароко вітчизняні мистецтвознавці присвятили чимало наукових розвідок. Окремі питання надзвичайно складної та багатоаспектної теми висвітлено у працях І. Ходак «Ікона «Покрова Богородиці» з колекції Національного художнього музею України: проблема походження»⁴²; В. Піщанської «Захисна тема» козацького

³⁹ Мазур В. Головні тенденції розвитку українського високого іконостаса першої половини XVII століття. *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник*. Випуск 21. Матеріали XXI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 16-17 жовтня 2014 року. Упоряд. Т. Єлісєєва, Є. Ковальчук. Луцьк, 2014. С. 173.

⁴⁰ Шулика В. Иконы местного ряда старого иконостаса храма св. Николая в с. Ольшаны. *Вісник ХДАДМ*. 2014. № 3. С. 106–111.

⁴¹ Пресіч О. Вивчення символізму в українському іконописі. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/1009/41/>.

⁴² Ходак І. Ікона «Покрова Богородиці» з колекції Національного художнього музею України: проблема походження. *Студії мистецтвознавчі*. 2011. Чис. 4. С. 43–68.

мистецтва»⁴³, в якій дослідниця означає іконографічні та стилістичні особливості придніпровського іконопису як явища в історії української культури на основі аналізу ікони «Покрова Богородиці» та простежує історію «захисної теми» в козацькому іконописі; В. Клименко «Мафорій Слобожанщини»⁴⁴, Я. Затилюк «Ікона Києво-Братської Богородиці з колекції Національного музею історії України XVIII ст.: походження, атрибуція та історія», яка визначає походження та атрибуцію списку чудотворного образу Києва від середини XVII ст. – ікони Києво-Братської Богородиці.

Окремі аспекти іконопису українського бароко висвітлює Т. Паньок у статті «Інтелектуальні абстракції та теологічне заглиблення барокового іконопису на Слобожанщині»⁴⁵, здійснивши спробу розкрити зв'язок іконопису Слобідської України із західноєвропейським мистецтвом доби бароко.

Вивчення всього обсягу джерел та згадуваних досліджень дозволяє більш детально виокремити ідейно-змістові акценти іконописання періоду українського бароко.

Розробка проблематики сучасного українського іконопису наразі не отримала відповідного висвітлення, незважаючи на окремі ґрунтовні праці та публікації вітчизняних науковців, присвячені означеному питанню.

Регенерацію українського іконопису як цілісного мистецького явища; специфіку української ікони як духовно-естетичного феномену; джерела, стилістичні та техніко-технологічні особливості сучасних церковних розписів України досліджує Д. Степовик у монографії «Нова українська ікона XX і початку XXI століть. Традиційна іконографія та нова стилістика»⁴⁶. Дуже ґрунтовно один із провідних сучасних українських мистецтвознавців досліджує проблеми ікономалярства після проголошення незалежності України та аналізує творчість художника О. Охалкіна, автора понад 1000 ікон, який працює переважно у стилі наївного реалістично-натуралістичного малярства, наближеного до стилю необароко, у

⁴³ Клименко В.А. Мафорій Слобожанщини. *Актуальні питання історії та культури : Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів*. Суми : СумДУ, 2009. С. 70–76.

⁴⁴ Клименко В.А. Мафорій Слобожанщини. *Актуальні питання історії та культури : Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів*. Суми : СумДУ, 2009. С. 70–76.

⁴⁵ Паньок Т. Інтелектуальні абстракції та теологічне заглиблення барокового іконопису на Слобожанщині. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура*. 2007. № 3. С. 81–89.

⁴⁶ Степовик Д.В. Нова українська ікона XX і початку XXI століть : традиційна іконографія та нова стилістика. Жовква : Місіонер, 2012. 288 с.

книзі «Необароко. Ікони Олександра Охупкіна»⁴⁷. Феномен сучасного настінного монументального церковного малярства, а саме органічне «вплетіння» ікони – станкового виду сакрального мистецтва – в систему та контекст монументальних настінних розписів дослідник розглядає на прикладі творчої діяльності художників Дрогобицької асоціації (ДАХ) у публікації «Ікони в іконостасі і настінне церковне малярство: спільне й відмінне»⁴⁸, стверджуючи, що органічний зв'язок станкового та монументального видів мистецтва – одна із сучасних тенденцій українського сакрального малярства.

У дослідженні А. Сімонової «Візантійські традиції в сучасних розписах православних храмів України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)»⁴⁹ здійснено комплексний аналіз специфіки православного іконопису; розвитку релігійного живопису України в історичній ретроспективі; досліджено діяльність сучасних вітчизняних іконописних шкіл та майстерень та ін.

Вплив діяльності художників львівської іконописної школи (кафедра сакрального живопису Львівської національної академії мистецтв) на розвиток сучасного іконопису в Україні досліджувала О. Рудич у науковій публікації «Церковні розписи випускників Львівської національної академії мистецтв»⁵⁰. Дослідниця на основі стилістичного порівняння іконописних творів випускників та викладачів кафедри виокремлює загальні риси сучасної львівської іконописної школи і акцентує на органічному поєднанні митцями традицій візантійського іконопису з елементами народно-ужиткового мистецтва та українського модернізму в процесі відродження українського національного стилю «неовізантизм»⁵¹.

⁴⁷ Степовик Д.В. Необароко: Ікони Олександра Охупкіна. Київ : Виробництво ім. Олени Теліги, 2015. 416 с.

⁴⁸ Степовик Д.В. Ікони в іконостасі і настінне церковне малярство: спільне й відмінне. *Труди Київської духовної академії*. 2015. № 15 (187). С. 470–487.

⁴⁹ Сімонова А.В. Візантійські традиції в сучасних розписах православних храмів України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореферат дис... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 ; Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2015. 23 с.

⁵⁰ Рудич О. Церковні розписи випускників Львівської національної академії мистецтв. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2015. Вип. 27. С. 191–201.

⁵¹ Рудич О. Церковні розписи випускників Львівської національної академії мистецтв. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2015. Вип. 27. С. 191–201.

І. Цветкова у статті «Розвиток релігійного живопису України: історія та сучасність»⁵² оглядово аналізує функції жанру релігійного живопису, акцентуючи на приналежності до нього зображення святих, святкування православних свят, церковно-історичні та релігійні композиції; розглядає сучасні українські іконописні техніки та матеріали, зауваживши на посиленні декоративності та естетичності ікон при зберіганні православного канону, а також авторського підходу до композиційних та колірних рішень.

У мистецтвознавчій публікації «Навчально-творча майстерня живопису і храмової культури Миколи Стороженка в НАОМА: тенденції і перспективи»⁵³ Л. Муляр аналізує навчальний процес в академічній майстерні, а також подає деякі відомості щодо творчої діяльності викладачів та студентів.

Аналіз дослідження українського бароко засвідчує наявність багатьох наукових праць, присвячених вивченню та аналізу різноманітних аспектів сакрального мистецтва українського бароко XVII–XVIII ст. Проте специфіка художньо-естетичних особливостей українського бароко в сучасному вітчизняному іконописі в контексті активізації розвитку церковного мистецтва в Україні лишається недостатньо висвітленою і вимагає ґрунтовного мистецтвознавчого дослідження.

Аналіз архівних документів XVII – першої половини XVIII ст., які містять інформацію про церковний живопис, відомості про художників, діяльність іконописних шкіл та майстерень на території західноукраїнських земель, Лівобережжя та Наддніпрянщини, дає можливість з'ясувати подробиці та подати у науковий обіг нові відомості про особливості становлення та розвитку українського барокового іконопису.

Для розробки теми дослідження до джерельної бази залучено фахові періодичні видання України. У процесі дослідження розвитку сучасного вітчизняного іконописного мистецтва, діяльності іконописних шкіл, майстерень та курсів, проведення реставраційних робіт із відновлення іконостасів часів українського бароко, розвитку храмового будівництва в Україні, творчої діяльності провідних вітчизняних іконописців були опрацьовані такі видання: «Київська старовина», «Крізь віки», «Пам'ятки України», «Хроніка» та ін.

⁵² Цветкова І. А. Розвиток релігійного живопису України: історія та сучасність. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*. 2017. С. 19–22. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/arch/18sept2017/6.pdf>.

⁵³ Муляр Л. Навчально-творча майстерня живопису і храмової культури Миколи Стороженка в НАОМА: тенденції і перспективи. *Сучасні проблеми художньої освіти в Україні : зб. наук. праць*. 2009. Вип. 5. С. 177–183.

2. Іконописна традиція та нецерковна репрезентація ікони

Важливими джерелами ознайомлення з іконописними творами доби українського бароко є фондові колекції музеїв України: Національного художнього музею України, Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького, Львівського музею історії релігії, Національного музею історії України, Дніпропетровського художнього музею та ін., а також альбоми, каталоги та путівники: «Альбом іконостасів»⁵⁴; «Малюнки Києво-Печерської Лаврської іконописної майстерні»⁵⁵, в ілюстративній частині якого подано понад 300 малюнків 1729–1760 рр., що представляють найхарактерніші зразки українського барокового іконопису; «Український середньовічний живопис: альбом»⁵⁶; «Церква Святого Духу в Рогатині»⁵⁷; «Сорочинський іконостас»⁵⁸; «Від школи до храму, або Літопис майстерні живопису та храмової культури під керівництвом професора М. А. Стороженка»⁵⁹; «Одеський замок»⁶⁰; «Скарби Києво-Печерського заповідника»⁶¹ [165].

Вагому складову частину підгрунтя джерельної бази дисертації становить фактологічний матеріал, зібраний автором під час польових досліджень та експедицій, а також відвідин виставок сучасного українського барокового іконопису: «Бачення бароко» (персональна виставка О. Ковтун та А. Коваленко, Галерея сучасного сакрального мистецтва «ICONART», 2010 р.); «У пошуках сакрального» (Художня галерея імені Генріха Семирадського Каразинського університету, 2016 р.); «Собор Премудрості» (Національний заповідник «Софія Київська», 2016 р.); виставка сучасного сакрального мистецтва (галерея «Мистецтво Слобожанщини» Харківського обласного організаційно-

⁵⁴ Альбом іконостасов. Санкт-Петербург : издание Императорского Санкт-Петербургского общества архитекторов, 1904. 40 л.

⁵⁵ Жолтовський П.М. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні : альбом-каталог. Київ : Наукова думка, 1982. 287 с.

⁵⁶ Логвин Г., Міляєва Л., Свенціцька В. Український середньовічний живопис: альбом. Київ : Мистецтво, 1976. 28 с., 109 л.

⁵⁷ Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 128. Києво-Печерська Свято-Успенська лавра, м. Київ. 1712-1928 рр. оп. 1. Спр. 254. 5 арк.

⁵⁸ Дорофійенко І., Міляєва Л., Рутковська О. Сорочинський іконостас. Київ : Родовід, 2010. 165 с.

⁵⁹ Від школи до храму або літопис майстерні живопису та храмової культури під керівництвом професора М.А. Стороженка. Київ : Дніпро, 2010. 160 с.

⁶⁰ Одесский замок : путеводитель / состав. Е.А. Рипко, худ. П.Н. Гейдек, фотосъемка Б.А. Шевчука. Львов : Каменяр, 1981. 135 с.

⁶¹ Сокровища Києво-Печерского заповедника : фотопутеводитель / авт.-сост.: Ю.Д. Кибальник, Л.И. Ковалева, Г.Д. Марченко ; общ. Ред. Ю.Д. Кибальника. Киев : Мистецтво, 1984. 192 с.

методичного центру культури і мистецтва, 2018); виставка сучасної ікони та сакрального мистецтва «Замлиння» (Львівський палац мистецтв, 2011–2018 рр.); «Час сакрального мистецтва» (Палац Потоцьких, 2019 р.) та ін.

У процесі дослідження розвитку сучасного сакрального мистецтва в Україні використано й електронні ресурси, що висвітлюють події художнього, культурного та церковного життя України, представляють творчість провідних сучасних іконописців: Церква. інфо, Храм in.ua., Збруч.eu; веб-портали обласних єпархій Православної церкви України; офіційні сайти НАОМА, православних богословських інститутів (Полтавської місіонерської духовної семінарії), іконописних шкіл (Іконописна школа імені преподобного Порфирія Кавсокалівіта), майстерень (іконописна майстерня «Еліон»), об'єднань, художніх галерей (ICONART, Львівський палац мистецтв, Художня галерея імені Генріха Семирадського та ін.), реставраційних центрів (Науково-дослідного реставраційного центру України), музеїв (Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького), а також персональні сайти іконописців.

Матеріали архівів, періодичних видань, електронних ресурсів, що були використані для дослідження, – суттєве джерело фактологічного матеріалу, яке зробило можливим доповнення та уточнення змістовної частини дисертації.

Різноманітна джерельна база дослідження дає змогу провести всебічний мистецтвознавчий аналіз художньо-естетичних принципів українського бароко в сучасному вітчизняному іконописі, а також визначити тенденції сакрального мистецтва в умовах соціомистецького простору XXI ст.

ВИСНОВКИ

Отже, український бароковий іконопис як об'єкт мистецтвознавчого дослідження засвідчує наявність багатьох наукових праць, присвячених вивченню та аналізу різноманітних аспектів сакрального мистецтва доби українського бароко та сучасної барокової ікони. Варто зазначити, що український бароковий іконопис впливає на становлення та розвиток багатьох наукових шкіл (історичну та історико-культурну, філософську та філософсько-релігійну, культурологічну та мистецтвознавчу), а інтерпретація терміна «ікона» містить об'ємний та багатоаспектний філософсько-богословський, історико-культурний та мистецтвознавчий аспект.

АНОТАЦІЯ

Опрацювання наукової літератури, присвяченої українському бароковому іконопису, дає змогу констатувати високий рівень розробки проблематики, проте специфіка естетичних принципів українського бароко в сучасному вітчизняному іконописі в контексті активізації розвитку церковного мистецтва в Україні лишається недостатньо висвітленою і вимагає ґрунтовного мистецтвознавчого дослідження.

З огляду на багатоаспектність проблематики художньо-естетичних принципів українського бароко в сучасному вітчизняному іконописі та відповідно до поставлених завдань дослідження має комплексний міждисциплінарний характер. Застосовано методологічні принципи та підходи сучасних наук – естетики, культурології, філософії, богослов'я, релігіо- та мистецтвознавства, що дозволило осмислити складний феномен українського барокового іконопису в історичній ретроспективі та в контексті сучасного сакрального мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрович В.С. Майстри «малих» осередків українського малярства історичного перемишльсько-львівського регіону першої половини XVII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2013. Вип. 10. С. 9–30.
2. Александрович В.С. Львівське середовище українських малярів першої половини XVII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2015. Вип. 11-12. С. 34–60.
3. Альбом иконостасов. Санкт-Петербург : издание Императорского Санкт-Петербургского общества архитекторов, 1904. 40 л.
4. Білецький П. Український портретний живопис XVII–XVIII ст. Проблеми становлення і розвитку. Київ : Мистецтво, 1969. 320 с.
5. Белецкий П.А. Украинская портретная живопись XVII–XVIII вв. Ленинград : Искусство, 1981. 256 с.
6. Від школи до храму або літопис майстерні живопису та храмової культури під керівництвом професора М.А. Стороженка. Київ : Дніпро, 2010. 160 с.
7. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : в 4-х т. 5 кн. Т. I. (X–XVII ст.). Репринтне видання. Нью-Йорк, 1955. Київ : АТ «Книга», 1998. 294 с.; Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Т. II. (XVII ст.). Видання друге. Нью-Йорк : С. Бавнд Брук, 1990. 397 с.

8. Гелитович М. Іконостас 1653 р. церкви Івана Хрестителя у Дністрику Головецькому майстра Яцька з Вишні. *Вісник Львівського університету*. Серія : Мистецтвознавство. 2009. Вип. 9. С. 167–172.

9. Гелитович М. Іконографічні особливості ікони «Страшного суду» 1662 року із церкви Успіння Богородиці с. Мединичі біля Дрогобича в колекції Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. *Апологет. Богословський збірник Львівської духовної академії УПЦ КП*. Львів, 2010. № 1-4(16-19) : Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво», Львів, 23-24 листопада 2010 р. С. 157–161.

10. Дорофійенко І., Міляєва Л., Рутковська О. Сорочинський іконостас. Київ : Родовід, 2010. 165 с.

11. Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні XVI–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1983. 180 с.

12. Жолтовський П.М. Іконопис. *Історія українського мистецтва : в 6-ти т.* Т. 3. Мистецтво другої половини XVII–XVIII ст. Київ : Київська книжкова фабрика «Жовтень», 1968. С. 240–284.

13. Жолтовський П.М. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні : альбом-каталог. Київ : Наукова думка, 1982. 287 с.

14. Квасюк Л.В. Іконопис і словесність у культурі України XVI–XVIII століть: естетичний аспект : автореферат дис... канд. філос. наук : 09.00.08 ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2000. 20 с.

15. Клименко В.А. Мафорій Слобожанщини. *Актуальні питання історії та культури : Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів*. Суми : СумДУ, 2009. С. 70–76.

16. Клименко В.А. Мафорій Слобожанщини. *Актуальні питання історії та культури : Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів*. Суми : СумДУ, 2009. С. 70–76.

17. Ковцуняк С., Заставецький М. Ідейно-змістові акценти іконопису періоду українського бароко. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/44065/2010_54_16.pdf?sequence=1.

18. Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Київ : Либідь, 1994. 336 с.

19. Ластовський В.В. Між суспільством і державою. Православна церква в Україні наприкінці XVII – у XVIII ст. в історії та історіографії. Київ : Фенікс, 2008. 496 с.

20. Литвин Т.М. Раціоналізм та ірраціоналізм української філософії доби Бароко : автореферат дис... канд. філос. наук :

09.00.05 ; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2008. 20 с.

21. Логвин Г., Міляєва Л., Свенціцька В. Український середньовічний живопис: альбом. Київ : Мистецтво, 1976. 28 с., 109 л.

22. Мазур В. Головні тенденції розвитку українського високого іконостаса першої половини XVII століття. *Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник*. Випуск 21. Матеріали XXI міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 1–17 жовтня 2014 року / Упоряд. Т. Єлісєєва, Є. Ковальчук. Луцьк, 2014. С. 173.

23. Макаров А. Світло українського бароко. Київ : Мистецтво, 1994. 285 с.

24. Матицин О. Методологічні аспекти дослідження духовно-естетичних особливостей українського іконопису XV–XVI століття. *Наукові записки*. Серія «Філософія». 2011. Вип. 8. С. 150–158.

25. Міляєва Л.С. Стінопис Потелича: Визвольна боротьба українського народу в мистецтві XVII ст. Київ : Мистецтво, 1969. 246 с.

26. Мельничук М.С. Особливості трансформації ролі мистецтва в християнському культурі : автореферат дис... канд. філос. наук : 09.00.11 ; Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2011. 25 с.

27. Муляр Л. Навчально-творча майстерня живопису і храмової культури Миколи Стороженка в НАОМА: тенденції і перспективи. *Сучасні проблеми художньої освіти в Україні : зб. наук. праць*. 2009. Вип. 5. С. 177–183.

28. Овсійчук В.А. Майстри українського бароко. Київ : Наукова думка, 1991. 398 с.

29. Овсійчук В. Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1985. 184 с.

30. Олесский замок : путеводитель / состав. Е.А. Рипко, худ. П.Н. Гейдек, фотосъемка Б.А. Шевчука. Львов : Каменяр, 1981. 135 с.

31. Павленко С.О. Іван Мазепа : прижиттєві зображення гетьмана та його наближених : 380 років від дня народж. І. Мазепа / голов. ред. Н. Прибега. Київ : Мистецтво, 2018. 207 с.

32. Паньок Т. Інтелектуальні абстракції та теологічне заглиблення барокового іконопису на Слобожанщині. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура*. 2007. № 3. С. 81–89.

33. Піщанська В.М. Козацька культура доби українського бароко: релігійно-естетичний синкретизм духовної сфери : автореферат

дис... доктора культурології : 26.00.01 ; Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2018. 40 с.

34. Плохій С. Царі та козаки. Загадки української ікони / пер. з англ. Т. Григор'євої. Київ : Критика, 2018. 160 с.

35. Пресіч О. Вивчення символізму в українському іконописі. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/1009/41/>.

36. Приймич М. Церковне професійне малярство Закарпаття другої половини XVIII – першої половини XX ст.: народна традиція, візантійська канонічність та впливи західноєвропейського мистецтва. Ужгород : Карпати, 2017. 507 с.

37. Рудич О. Церковні розписи випускників Львівської національної академії мистецтв. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2015. Вип. 27. С. 191–201.

38. Сокровища Києво-Печерського заповідника : фото-путеводитель / авт.-сост.: Ю.Д. Кибальник, Л.И. Ковалева, Г.Д. Марченко ; общ. ред. Ю.Д. Кибальника. Киев : Мистецтво, 1984. 192 с.

39. Степовик Д.В. Історія української ікони Х–XX століть. 2-е вид., стереотип. Київ : Либідь, 2004. 440 с.

40. Степовик Д.В. Нова українська ікона XX і початку XXI століть : традиційна іконографія та нова стилістика. Жовква : Місіонер, 2012. 288 с.

41. Степовик Д.В. Необароко: Ікони Олександра Охупкіна. Київ : Виробництво ім. Олени Теліги, 2015. 416 с.

42. Степовик Д.В. Ікони в іконостасі і настінне церковне малярство: спільне й відмінне. *Труди Київської духовної академії*. 2015. № 15(187). С. 470–487.

43. Сімонова А.В. Візантійські традиції в сучасних розписах православних храмів України (кінець XX – початок XXI ст.) : автореферат дис... канд. мистецтвознавства : 17.00.05 ; Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Харків, 2015. 23 с.

44. Таранушенко С. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. Київ : Будівельник, 1976. 332 с.

45. Ходак І. Ікона «Покрова Богородиці» з колекції Національного художнього музею України: проблема походження. *Студії мистецтвознавчі*. 2011. Чис. 4. С. 43–68.

46. Цветкова І.А. Розвиток релігійного живопису України: історія та сучасність. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*. 2017. С. 19–22. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/arch/18sept2017/6.pdf>.

47. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Ф. 128. Києво-Печерська Свято-Успенська лавра, м. Київ. 1712–1928 рр. оп. 1. Спр. 254. 5 арк.

48. Шулика В. Иконы местного ряда старого иконостаса храма св. Николая в с. Ольшаны. *Вісник ХДАДМ*. 2014. № 3. С. 106–111.
49. Яценко Л.І. Українська ікона кінця XVII – початку XX століття у зібранні Дніпропетровського художнього музею : каталог. Дніпропетровськ : ДАНА, 1997. 48 с.
50. Ackermann A. *Leitgedanken zur christlichen Kunst*. Altstatten, Schweiz, 1956.
51. Brunner A. *Grundfragen der christlichen Philosophie*. Leipzig, 1955. 288 p.
52. Basch V. Le maître-problème de l'esthétique. *Revue philosophique de la France et de l'étranger*. 1921. № 78. pp. 1–26. URL: http://classiques.uqac.ca/classiques/basch_victor/maitre_probleme_esthetique/Basch_Esthetique.pdf (viewed on April 11, 2019).
53. Translate by R. Manheim. Princeton University Press, New York, Pantheon Books. 522 p.
54. Sedlmayr H. *Verlust der Mitte – die bildende Kunst des 19 und 20*.
55. Valery P. *Aesthetics. Collected Works of Paul Valery*. Vol. 13.
56. *Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit*. Salzburg, 1955. 211 p.
57. Santayana G. *Obiter scripta: lectures, essays and reviews*. London : Constable and Co., 1936. 482 p.
58. Lalo Ch. *L'expression de la vie dans l'art*. Paris : Paris : Félix Alcan. 1933. 263 p.
59. Souriau E. *Pensee vivante et perfection formelle*. Paris : Hachette, 1925. 308 p.
60. Souriau P. *La beauté rationnelle*. Paris, F. Alcan, 1904. 530 p.
61. Taine H. *Essais de critique et d'histoire*. Paris, 1920. 303 p.

Information about the author:

Tsugorka O. P.,

Candidate of Art Studies, Professor,
Honored Worker of Arts of Ukraine,
National Academy of Fine Arts and Architecture
str. Voznesensky Uzviz, 20, Kyiv, Ukraine